

Arqueologia social: una arma carregada de futur

“Tal es mi poesía: poesía-herramienta a la vez que latido de lo unánime y ciego. Tal es, arma cargada de futuro expansivo con que te apunto al pecho.”
Gabriel Celaya.

Edgard Camarós (edgard.camaros@campus.uab.cat), **Gerard Cantoni** (gerard.cantoni@campus.uab.cat), **David García** (david.garcia@campus.uab.cat), **Núria García Tuset** (nuria.garciatu@campus.uab.cat), **Xavier Gonzalo** (xavier.gonzalo@campus.uab.cat), **Dioscórides Marín** (dioscorides.marin@campus.uab.cat), **Alba Masclans** (alba.masclans@campus.uab.cat), **Joan Negre** (joan.negre@uab.cat) *becari del programa de formació d'investigadors 1 (grup de recerca OCORDE)*, **Victoria Yannitto** (victoria.yannitto@campus.uab.cat)

Resum

En aquest article pretenem explicitar què és l'Arqueologia Social, com entenem la seva pràctica i sobretot quina ha de ser la seva utilitat, en tant que és la base de la seva definició i praxi; és a dir, esbossarem el seu marc teòric, intentant facilitar la seva comprensió per tothom que s'hi interessi. En una primera part tractarem els conceptes a tall definitori i teòric, conceptes que comprenen la necessitat de científicitat i utilitat social, després aquesta de la seva càrrega il·lustrada. Seguidament, introduïrem propostes de caràcter genèric, així com algun exemple més concret, d'allò que creiem que camina en el sentit del que exposem. No faltarà alguna crítica constructiva vers una part important dels actuals models d'intervenció arqueològica, sobretot en la publicació i divulgació dels coneixements generats.

Paraules clau: Arqueologia social, científicitat, utilitat social, patrimoni, espais socials

La confecció d'aquest article col·lectiu sorgeix d'un neguit compartit pels i per les estudiants d'Arqueologia de la UAB: Quina utilitat té la nostra tasca dins la societat? Per què ens repeteixen una i altra vegada que l'objectiu de l'Arqueologia és generar coneixements sobre els processos de canvi de les societats i es fa tan car de veure en les publicacions? La resposta, la nostra, és que tan sols l'Arqueologia Social pot tenir un

valor realment útil per a les nostres societats, i, per ara, aquesta Arqueologia raja amb comptagotes. Així doncs, amb una completa voluntat constructiva, creiem oportú definir què és per a nosaltres l'Arqueologia Social i Científica, explicar per què creiem que és el camí a seguir i indicar algunes pautes pràctiques sobre quin tipus d'actuacions defensem necessàries. Aquest treball és el resultat de reflexions conjuntes

d'hores i anys entorn el que és i el que hauria de ser l'Arqueologia social: una opció teòrica i pràctica compromesa amb la societat a partir d'una interpretació crítica del registre material.

Què és l'Arqueologia Social?

Per Arqueologia Social entenem aquella ciència social que, mitjançant l'estudi de la materialitat observable resultat de l'acció social pretèrita, té per objecte de coneixement els processos de canvi social en la seva dimensió històrica. Els coneixements han de tenir una finalitat social. Ara bé, perquè aquests coneixements siguin vàlids, és a dir, útils, cal que siguin necessàriament científics, per tal que, quan el corpus generat durant els treballs sigui retornat a les societats que han permès i possibilitat la tasca, no pugui ser deformat o manipulat de forma tendenciosa. Retornar el fruit del nostre treball és el gran objectiu de l'Arqueologia Social, i així esdevé el més indispensable i obligatori dels passos a seguir. Sense ús social no hi ha Arqueologia Social.

És cert que arqueologia i societat són dos termes que indiscutiblement han estat en contacte simbiòtic des del mateix moment en què neix l'Arqueologia com a disciplina «científica» a principis del s. XIX. No obstant això, i tot i ser cert que no deixen de tenir usos socials, l'antiquarisme, per exemple, només té un ús lucratiu i de luxe, i moltes de les anomenades arqueologies tradicionals tan sols han servit per defensar determinades posicions polítiques de difícil legitimació. Des de la nostra perspectiva, la nostra ciència ha de ser un instrument d'explicació dels fenòmens socials per a tota i totes les societats, perquè, tinguem-ho present, conèixer la realitat és el primer pas per a canviar-la (FERNÁNDEZ, 2005). Esperem sincerament que en el futur no haguem d'usar necessàriament l'adjectivació «social», perquè els i les professionals de l'Arqueologia hauran fet d'aquesta ciència, una ciència social.

L'arqueologia Social té les seves arrels més

profundes en el pensament filosòfic propi del materialisme històric, específicament de caràcter dialèctic (en el sentit marxista de la paraula), que alhora és el seu fonament epistemològic. En aquest context, es pren l'Arqueologia com a disciplina vàlida per a conèixer les relacions dialèctiques entre dones, homes i objectes al llarg del temps, de la mateixa manera que es volen conèixer els diferents modes de producció/reproducció i formacions socials que aquesta relació ha generat al llarg de la història². És així, doncs, com una societat estructurada en un sistema econòmic concret, i al mateix temps reproduït per un sistema polític i ideològic determinat, actuarà en el medi d'una manera concreta i pròpia, i produiran, d'aquesta manera, espais socialment construïts (CASTRO *et al*, 1995).

És per aquesta raó que l'Arqueologia ha de reunir en el procés d'investigació un cos teòric exhaustiu i de caràcter hipotètic-deductiu en el qual es raonin les causes i efectes del *per què les coses són* per després contrastar amb la realitat empírica hipòtesis que seran desmentides, matisades o validades per l'evidència arqueològica (BATE, 1977), la qual ha d'haver estat enregistrada amb una metodologia coherent en el procés d'investigació implicat. Aquestes pautes inherents a tot plantejament investigador de l'Arqueologia Social és el que permet generar un coneixement exhaustiu i contrastat amb la materialitat social³ observable, objecte d'estudi. Al mateix temps no hem d'oblidar la importància d'una anàlisi empírica de les hipòtesis substantives, si es vol trencar amb el passat de caràcter humanista que l'Arqueologia va assolir al llarg del segle XX.

La teoria -aquella que dona cos al marc teòric sobre el que sustentem les nostres hipòtesis substantives o conceptuals-, no està separada, en cap cas, de l'empirisme propi de la ciència, sinó que ambdues mantindran una relació dialèctica de la qual sorgiran les nostres hipòtesis experimentals i posteriors interpretacions històriques. Fins ara, la contraposició dels dos conceptes, pràctica i teoria, s'havia dut a terme

de manera sistemàtica, tenint en compte l'aproximació experimental a través dels nostres sentits, que suposa el primer concepte i l'abstracció de fenòmens observats amb una certa regularitat que la teoria els dóna per assolir una posició explicativa. Encara que ambdós són conceptes que han d'anar lligats en la seva aplicació, el que entendrem com a marc teòric, de necessari plantejament previ a l'elaboració de la investigació científica, serà el conjunt de bases sobre les quals ens és possible explicar els fenòmens i articular-los en base als principis que regeixen la nostra manera de conèixer i concebre la realitat. La teoria es basa en tres categories principals: la gnoseologia, que aborda el problema de la teoria del coneixement; l'ontologia, que aborda el problema de la realitat; i l'epistemologia, que finalment tracta els requeriments metodològics de la ciència (BATE, 1998). Així, queda clar que no existeix una única manera de veure i conèixer la realitat -només cal fer una mirada enrere per analitzar la base judeocristiana del coneixement de la realitat en l'Europa medieval, o la base religiosa de la majoria d'estats antics-, però sí hi ha una manera rigorosa i metodològicament comprovable de plantejar-la avui dia, i en el nostre cas, aquesta és l'Arqueologia Social i Científica.

Com Manuel Gándara (1993) assenyala molt encertadament, dins la investigació arqueològica, la teoria constitueix abans de res un conjunt de suposats que orienten la producció de teories substantives. Així, podem entendre que aquests suposats bàsics en el començament de qualsevol treball arqueològic es corresponen amb les bases valoratives, ontològiques, epistemològiques i metodològiques que guien el treball d'una comunitat investigadora particular, i que permeten la generació i el desenvolupament de les teories conceptuals esmentades. L'àrea valorativa és aquella en què es defineix el perquè, amb problemes que han d'ésser considerats rellevants, jerarquitzant-los i formulant principis que han de guiar el conjunt de la investigació; per tant, defineix l'objectiu cognitiu de la posició, la seva descripció, explicació i comprensió, associant-lo al mateix temps a una metodologia particular.

Quant a l'ontologia, determina què és el que s'estudia i com és la realitat a estudiar; també s'estudien en aquest apartat els suposats de causalitat i probabilitat. L'epistemologia d'una posició o marc teòric, estableix fins on i amb quin grau de fiabilitat l'objecte d'estudi es cognoscible. Finalment, la metodologia d'una teoria determina, el com ha de ser estudiat allò que s'ha definit a l'àrea ontològica; a més, aquí inclourem la noció i criteri de veritat, i la lògica d'avaluació de la teoria (GÁNDARA, 1993).

No obstant això, aquest no és ni el lloc ni el propòsit de generar una nova crítica a determinats marcs teòrics, ja realitzada en altres propostes teòriques de les que partim, i que defenen una concepció i anàlisi de la realitat material pretèrita des d'una perspectiva que pretén tenir en compte tots els aspectes de la vida social partint del treball, i en base a un pensament materialista històric (BARCELÓ *et al*, 2006; BATE i TERRAZAS, 2002; CASTRO *et al*, 1996; CASTRO *et al*, 1998; ESTÉVEZ *et al*, 1998). Alhora, s'han proposat diverses metodologies imprescindibles per aproximar-se a les anteriors propostes, com ara dur a terme la sexuació de diversos elements del registre arqueològic, tant des de l'antropologia física com des de les representacions figuratives sexuades, establint-se ambdues com a complementàries, i sempre en relació a les evidències materials de les comunitats d'on provenen (ESCORIZA i SANAHUJA, 2001; ESCORIZA i SANAHUJA, 2002; ESCORIZA, 2001; ESCORIZA, 2006; SANAHUJA, 2002). Més àmpliament, i per al conjunt de les ciències socials, existeixen treballs prou explícits a l'hora de denunciar la parcialitat de les posicions liberals (CHOMSKY, 1968) al servei dels anomenats *nous mandarins*. Tot plegat apunta de nou a que el rigor, així com l'acostament final al públic en general, ha de passar, sota la nostra òptica, per l'ús d'una posició teòrica concreta: el materialisme històric. No és, doncs, necessari repassar aquest marc, que creiem ben explicitat en les cites proporcionades, el nostre objectiu aquí és analitzar les àrees valoratives i metodològiques de la nostra posició, necessàries a l'hora de dotar l'Arqueologia d'un sentit social.

El primer pas que com a científics i científiques fem és el plantejament de la recerca a la qual ens enfrontem, i ja és en aquest primer moment en què hem de decidir com desenvolupar la nostra investigació, incloent-hi les formes d'anàlisi (SHENNAN, 1997). Això significa que si ens proposem dur a terme una recerca arqueològica que fonamenti la seva anàlisi en mètodes lògics i quantitativs -i pensem que aquesta és l'única via vàlida en el procés d'investigació científica-, hem de tenir presents, des d'un primer moment, els requeriments tècnics i metodològics que aquests impliquen.

No podem utilitzar la quantificació indiscriminada i acrítica com a excusa per donar-li un fals cos de científicitat a l'Arqueologia, sinó que cal tenir molt clars quins són els seus objectius, la seva praxi i les seves limitacions. Per això és fonamental tenir clar en tot moment que la materialitat social observable que conforma el nostre objecte d'estudi és el resultat de tots els processos de producció, distribució i consum, a més dels posteriors processos tafonòmics i d'investigació, que formen la base real del nostre objecte de coneixement i de la direcció cap on hem de dirigir els nostres esforços. Sense una explicació científica de quins són els processos que han conformat un objecte estudiat, aquest tan sols és un bé patrimonial i antiquari atresorat. Per tant, si els objectes per si sols no expliquen res, no serveix per a res quantificar les grandàries de determinats camps de conreu, el pes acumulat de les mostres arqueozoològiques d'una unitat estratigràfica, o la forma de certs objectes, si no és per estudiar la seva variabilitat i relació respecte al context complet del mostreig.

Atès que, com hem comentat, el nostre registre queda englobat en el camp de les conseqüències de l'acció social, la cerca d'unes hipòtesis versemblants respecte a les causes d'aquestes representarà un punt fonamental en la nostra recerca. Aquestes estructures causals només podran ser interpretades a partir dels processos de canvi d'una societat, observables en la variabilitat del registre material. L'estudi de la interacció entre les diverses accions socials causalment significatives i dels canvis formals

que aquestes pateixen, ens conduirà a la inferència de certes dinàmiques socials, i de la seva propagació a través d'estructures causals determinades. Les matemàtiques tindran un paper cabdal en la formalització d'aquestes estructures, i ens ajudaran a reduir-les a un sistema abstracte de representació capaç de ser analitzat en termes de variabilitat, indicadora de la regularitat o irregularitat, de la semblança o diferència, de la continuïtat o variació de les conseqüències materials de distintes accions socials (BARCELÓ, 2007). Com hem dit, els requeriments d'aquests tipus d'anàlisis passen per una recollida exhaustiva de mostres, ja que, si bé una evidència arqueològica no és suficient per al plantejament d'hipòtesis de treball vàlides, un conjunt de materials degudament interpretat pot indicar-nos certes regularitats històriques en la reproducció d'accions col·lectives específiques.

En les darreres quatre dècades s'ha insistit molt en la científicitat de l'Arqueologia, en la seva capacitat per a generar explicacions dels processos socials mitjançant la seva materialitat i en la necessitat d'aplicar una correcta metodologia científica per tal d'assolir-ho. Malgrat la crítica post-processal, seguim defensant aquesta necessitat de científicitat per tal que la feina realitzada per totes i tots sigui equiparable i compatible, i també perquè avancem decididament en direcció a coneixements cada vegada més amplis i complexos.

El present article té la clara intenció de reivindicar l'Arqueologia Social, en el sentit més ampli, com l'única forma possible de fer Arqueologia Científica. L'argument és molt senzill, ja que si la base d'una investigació científica és cercar explicacions de causa i conseqüència d'allò que succeeix al nostre voltant per mitjà d'un estudi adient, tan sols aquella arqueologia que tingui com a finalitat les explicacions causals dels fenòmens socials basant-se en un mètode coherent, pot ser científica. Per tant, assumim que perquè aquesta sigui, per fi, una ciència reconeguda, caldrà que tots i totes tinguem com a finalitat la generació de coneixements que aportin llum al fenomen del canvi social usant com a instrument una investigació rigorosa

basada en la lògica, la matemàtica i els coneixements generats per totes aquelles disciplines científiques que puguin aportar-nos solucions a l'estudi dels contextos arqueològics.

A partir de la comprensió que l'activitat a desenvolupar ha de ser científica, també hem de ser conscients del caràcter social de la professió en ella mateixa ja que pressuposa l'existència d'un procés productiu ($OT+FT+MP=P$)⁴ que tot sovint pot implicar desenes de persones. Caldrà no oblidar, doncs, que es tracta d'un segment de societat treballant de forma especialitzada en una tasca concreta i acceptada per tota la societat a l'espera d'uns resultats que comentarem més endavant. Abans, però, caldrà reflexionar també sobre aquest caràcter social dels treballs en ells mateixos: si realment acceptem que es tracta d'una activitat social, assumirem també que ha d'existir, per al seu correcte funcionament, una cooperació en aquest treball. Quan observem la realitat de les pràctiques, però, descobrim que en la majoria dels casos els cercles de cooperació són realment reduïts per temàtiques molt àmplies.

Un bon exemple és la molt dèbil comunicació entre Europa i Llatinoamèrica, dos mons arqueològics separats per un oceà de manca de mitjans d'uns i de supèrbia d'altres. Que allò que s'escriu a Europa no arriba amb freqüència al continent sud-americà és tan real com que per aquest mateix motiu es desenvolupen allà línies d'investigació i treball, de vegades superposades amb les europees sense que hi hagi un coneixement mutu. Sens dubte és un molt bon exemple de com la incomunicació entre acadèmics i acadèmiques impedeix una feina molt més coherent i en disposició de ser divulgada. A més a més, constitueix també un bon exemple de com una acadèmia poderosa i amb pretensions hegemòniques, com és la nord-americana, s'imposa a la força en aquells indrets on no hi ha un reconeixement internacional de la feina que s'hi fa, i l'única forma que sigui així passa pel mutu coneixement i per la cooperació. Així doncs, sense aquesta col·laboració es continua fragmentant i contraposant tot allò que es genera des de punts diferents i l'Arqueologia

esdevé incapaç de presentar la seva tasca com quelcom útil. És per això que creiem que l'Arqueologia Social ha d'implicar totes i tots els professionals; cau pel seu propi pes que si no creem més espais de debat i col·laboració, treballant socialment, no podrem mai produir una informació que sigui veritablement social.

Arribats a aquest punt, no hem fet més que descriure qüestions vitals per a una bona investigació, però quina utilitat té aquesta investigació? Qui és el destinatari real de la nostra producció? O qui ho hauria de ser... Nosaltres ho tenim molt clar: són tots i totes aquelles que viuen al nostre costat, i també una miqueta més lluny, aquell o aquella qui ens permet de treballar i ens encoratja a fer-ho amb el finançament públic que rebem (per escàs que sigui). Ens devem a la societat sencera, però també a totes les societats espoliades amb els recursos de les quals la nostra societat finança. És per això que l'Arqueologia Social tan sols ho pot ser en tant que el seu destí final sigui el tot social. Pel que fa a la utilitat de les tasques arqueològiques, creiem que és un punt essencial i que és el més determinant per a entreveure quin tipus de treballs de camp, laboratori i publicació es duen a terme. Deixant de banda aquella minoria que pugui creure que l'Arqueologia no serveix per a res, no podem fer altra cosa que recordar com han estat utilitzats històricament un seguit de coneixements científicament dubtosos: Legitimacions d'ordres socials establerts, naturalització dels artificiosos estats-nació, de les essències patriòtiques i fins i tot recolzaments a processos de colonització, polítiques de genocidi i, en el millor dels casos, la reproducció del microsystema oligàrquic en què es converteix en nombroses ocasions l'acadèmia.

L'Arqueologia, com totes les ciències, està potencialment carregada d'ideologia en la direcció de tota investigació. En aquest sentit només hem de veure quina va ser la implicació de l'Arqueologia culturalista alemanya de l'escola dels *Kultur Kree* dels anys 30 en la política de l'Alemanya nazi basada en l'obtenció imperialista del famós *lieberaum* de Friederich Ratzel, concepte que per més vergonya adoptà

l'arqueologia sota la ploma de Kossina. Sense cap mena de dubte, els coneixements generats per l'Arqueologia han estat instrumentalitzats des de les poques instàncies que han pogut accedir als treballs arqueològics. I tot això, mentre ens seguim trobant al carrer, amb curioses preguntes sobre la nostra professió, sobretot a propòsit de pinzellets de l'Indiana Jones o dels dinosaures.

Darrere de tot això existeix la visió simplista i naturalista de la història que, instrumentalitzada per les instàncies ja esmentades, es pot resumir en aquell «*sempre ha estat així*». Davant les afirmacions que s'han assumit com a certes i, per tant, inqüestionables, a força de repetició, és cabdal que, des de l'Arqueologia, ens replantegem la seva veracitat suposadament absoluta i busquem formes de contrastar-la en el registre arqueològic i en base al desplegament d'una teoria adient. L'home ha explotat la dona des de l'inici de la (pre)història o, per contra, aquest fet esdevé en un(s) temps i espai(s) concret(s)? Com va esdevenir de manera fàctica l'explotació social? Les jerarquies i la societat de classes són uns requisits fonamentals per a la creació dels estats o de les civilitzacions humanes? Pot haver existit i pot existir una societat simètrica? Aquestes preguntes, a què normalment no troben resposta per al gran públic, i moltes altres d'interès quotidià, tan sols poden ser contestades amb la investigació arqueològica de manera objectiva ja que és l'única ciència capaç d'extreure coneixement científic de les relacions natura-societat i a l'hora objecte-societat (LULL, 2007).

Malgrat els canvis soferts per la ciència arqueològica des dels anys trenta, encara es fa palesa, en la manera de fer, la tradició il·lustrada de la qual prové. Així, les universitats i els cercles d'investigació coneguts com l'«Acadèmia» estan fortament lligats a aquesta idea d'expansió del coneixement per tal de *civilitzar els menys afortunats*. Aquesta teoria es pot resumir en la màxima de «conèixer el passat per evitar els mateixos errors en el futur», o el que és el mateix, es pressuposa la necessitat d'una ajuda a la societat per entendre el món en què viu i no per

equivocar-se en les seves decisions. Així, l'Arqueologia participa en la feina de formar individus capaços de distingir entre el que és just i el que no ho és, a més d'oferir a la societat un entreteniment «cultural» com serien els museus o els documentals, que fomentarien en tot cas la cohesió del grup a través de la cerca d'un passat comú. Amb la realització d'aquestes tasques, l'Arqueologia rep el grau de ciència «útil» per a la societat, i l'arqueòleg o arqueòloga troba la seva legitimació en la societat com a garant d'aquests béns culturals i patrimonials comuns (LULL i MICÓ, 1997).

Ja hem assenyalat com han estat usats aquests plantejaments pels estats més forts durant el segle XIX i XX per a justificar guerres, genocidis i l'explotació d'altres estats o nacions amb un menor poder militar, així com el fet colonialista en si, com garant de l'expansió de la superioritat tecnològica, social i cultural europea (sic). També ha estat a través d'aquestes figures de l'Arqueologia que s'han legitimat règims econòmics, institucions polítiques o pràctiques socials que res tenen a veure amb una suposada *evolució de la societat*. L'actual problema més greu és la separació existent entre l'arqueòleg o l'arqueòloga i les societats a les quals es deu, i considerem que superar-la ha de ser un dels grans objectius de l'Arqueologia Social. Haurem de transformar radicalment la societat: un consumidor passiu de l'Arqueologia en un subjecte actiu, tant a través de la seva inclusió en el procés de definició de les problemàtiques a resoldre, com en la distribució de coneixements generats per l'activitat arqueològica. Una praxi arqueològica entesa com un coneixement integrat en l'acció social serà un primer pas per aconseguir un nou procés en la generació de coneixement i, sobretot, perquè aquest estigui vinculat orgànicament a la comunitat a la qual pretén informar (GASSIOT i PALOMAR, 2000). D'aquesta manera, aconseguirem que l'Arqueologia esdevingui una eina de transformació del present des d'un punt de vista socialment compromès, requisit imprescindible per poder parlar d'una Arqueologia explícitament social.

Per a nosaltres doncs, l'Arqueologia social no tan sols té per objectiu que la gent conegui la nostra feina, si no que hi participi, en gaudeixi, hi convisqui i se n'aprofiti com d'una eina explicativa i d'autoconeixença bàsica en la consciència que són els processos històrics determinats per dinàmiques socials allò que configura les nostres societats, en contraposició a les "explicacions" actuals que arriben al públic des de la infantesa. Ens referim a la creació de museus vertaderament didàctics, a la actualització dels llibres de text per a escoles i instituts, a l'organització de jornades en què la gent pugui participar i comprendre en què consisteix l'Arqueologia, o a llibres divulgatius d'alt nivell, entre d'altres. La divulgació no pot ser una excusa per al falsejament, l'ocultació i la tergiversació, però és la part més fonamental de l'Arqueologia. Correspon a l'Arqueologia Social corregir científicament davant les societats les mentides i manipulacions històriques que s'han presentat i que es presenten. Aquest és l'únic propòsit que en darrer terme pretén aconseguir l'Arqueologia Social, al qual tot queda sotmès. El nostre objectiu tan sols és la utilitat de l'Arqueologia.

De com abordar la pràctica

En un pla molt més pragmàtic, la investigació en l'Arqueologia Social ha de tenir en compte els errors i descobriments que l'Arqueologia ha gestat al llarg de la seva pròpia història com a disciplina científica, en tant que ha de denunciar a aquells i aquelles que volen posar més barreres i límits dels que ja té la mateixa disciplina en la capacitat de generar coneixement científic. És per aquesta raó que la investigació ha de contribuir en el desenvolupament d'una metodologia analítica de la materialitat social observable que dilati i no arronsi els límits de l'Arqueologia en el seu context gnoseològic. Amb aquesta perspectiva, el procés d'investigació ha de contemplar l'expectativa de pronunciar hipòtesis explicatives (BATE, 1998) des de la materialitat -el fet particular-, al fet social de caràcter general. De la mateixa manera, el procés ha de crear una metodologia d'estudi basada en l'objecte social,

que pugui ser aplicable a qualsevol context d'estudi de l'Arqueologia que permeti tenir la seva pròpia autonomia i deixi de ser una disciplina «auxiliar», en tant que no estigui a la rereguarda del desenvolupament tècnic i filosòfic d'altres àmbits de coneixement de la ciència.

És per tot això que des d'aquí apostem per una pràctica arqueològica basada en l'estudi quantitatiu del registre material, en relació a l'anomenada Arqueologia Espacial i l'anàlisi dels espais socials. L'explicació que tot seguit exposem, a propòsit de la teoria dels espais socials que han anat formulant diversos autors i autores (CASTRO *et al*, 1995; MENASANCH, 2003), suposa un exemple d'Arqueologia Social a nivell d'investigació a seguir pel seu caràcter científic i pel fet que cerca respondre problemàtiques concretes d'utilitat.

Els espais socials són aquells en els quals les societats humanes porten a terme les seves activitats de producció i reproducció (bàsica, de manteniment, de consum, i político-ideològica) que configuren i interactuen en la perpètua modificació del seu medi circumdant. En conseqüència a aquesta activitat, observem que les necessitats de la reproducció de la vida social impliquen al mateix temps una apropiació dels recursos naturals, els quals són processats per la societat. Aquest procés genera, *a posteriori*, l'evidència arqueològica, un cop aquesta materialitat social ha estat transformada i/o consumida per les societats. Al mateix temps de poder observar aquest desenvolupament, els estudis espacials tenen la capacitat de donar l'oportunitat d'observar l'estructura social determinada de cada grup (MENASANCH, 2003) estudiant la seva disposició territorial en un territori concret, al llarg d'una diacronia concreta. Aquesta empresa parteix de la tesi que la societat humana està estructurada en una esfera econòmica i una altra d'ideològica interrelacionades de manera dialèctica. Aquesta oposició intraestructural de les societats és al mateix temps allò que determinarà tant els processos productius primaris (esfera econòmica) com les formes de reproducció social (esfera ideològica) que permeten reproduir el sistema.

És, doncs, aquesta interrelació la que condicionarà, *a posteriori*, les formes d'apropiació del medi que l'Arqueologia pot estudiar en el camp i extreure'n coneixement històric sobre dinàmiques tant sincròniques com diacròniques del poblament en un territori concret.

Les anàlisis espacials estudiaran, segons les premisses anteriors, el registre arqueològic com a variable independent que actua de manera no controlada, ja que és el nostre objecte d'estudi *a priori* i que actua de manera determinant en la transformació de «l'espai social», el qual intervé en l'estudi com a variable dependent, és a dir, com a element que podem mesurar i controlar mètricament. Aquestes dues variables, fonamentals en tot estudi espacial i arqueològic, es relacionen de forma igualment dialèctica i de manera dinàmica al llarg del temps-espai (MENASANCH, 2003), fet que ens obliga a estudiar-les de manera separada en un primer moment per després relacionar-les en un estudi estadístic rigorós d'interdependència. Aquesta metodologia d'estudi, doncs, ens atorgarà una definició de contextos necessaris perquè els resultats de l'anàlisi adquireixin un significat en relació a una explicació del canvi històric de forma dinàmica (no pas estàtica), i que pugui ser adscrita a un seguit de casos (jaciments, en el nostre cas) independents però interrelacionats tant en els aspectes socials d'un territori com en els mediambientals i històrics.

No és el moment d'entrar en detall sobre les propostes metodològiques de prospecció o d'estudi del medi, entre d'altres, ja que pertocuen a treballs d'una índole més tècnica. Amb això només volíem fer explícita la possibilitat de combinar criteris científics amb la cerca de coneixements concrets que hagin de tenir una posterior utilitat.

Ara bé, si fins ara hem proposat una manera concreta de fer Arqueologia, no cal pensar que aquesta sigui predominant avui dia, al contrari, si ho fem és perquè creiem que encara és molt necessari; és el moment d'observar altres formes de fer Arqueologia, no des de visions filosòfiques o epistemològiques (ja que aquest camp ha estat

objecte de nombrosos estudis anteriorment citats), sinó des d'un vessant pràctic.

En aquest sentit, denunciem que la major part d'excavacions que es duen a terme són de salvament o d'urgència, dirigides i gestionades per empreses privades que, en la seva major part, es dediquen a recollir dades sense el propòsit de respondre a preguntes concretes i acaben sense ser publicades ni integrades en cap investigació. Sembla obvi que la misteriosa mà del mercat erra tot sovint quan agafa un paletí i pot fer guanyar diners a personatges de responsabilitat dubtosa. Així, si semblava que les excavacions d'urgència eren una conquesta social en la concepció d'evitar la destrucció sistemàtica de l'evidència material, ha arribat el moment de reflexionar sobre quines implicacions té una recollida de dades sense cap objectiu i, en moltes ocasions, duta a terme sota condicions de pressió empresarial (de les constructores, per exemple), de manca de recursos, etc.

A nosaltres ens fa l'efecte que tot sovint serveixen de ben poc i són, més aviat, un impediment per a la generació de coneixements científics d'amplitud. Són moltes les propostes que podríem llençar amb la intenció de solucionar aquestes mancances, des de la integració obligatòria dels coneixements extrets en una línia d'investigació (encara que fos de nivell local) fins a la transformació de l'organització legal i del caràcter privat de l'Arqueologia. No obstant això, creiem que és una temàtica a debatre dins la comunitat arqueològica i, per tant, en comptes de generar una teoria unilateralment, reclamem una reflexió conjunta amb totes i tots els qui no estiguin d'acord amb aquesta situació. Potser una trobada en què tothom pogués expressar la seva opinió seria el més adient.

En relació amb aquest aspecte, la divulgació sorgida de pràctica arqueològica esmentada no pot, evidentment, cobrir les necessitats socials que enuncíavem a l'inici; de fet, no pensem que s'hagi pretès tal cosa. L'Arqueologia *privada* produeix coneixement *privat*: és simptomàtic que el gran concepte que defineix la divulgació del coneixement social, no només arqueològic,

sigui patrimoni. Seria molt agosarat per part nostra que ens atrevíssim a formular aquesta afirmació, però només cal observar com es defineixen la majoria d'empreses arqueològiques, tant catalanes com estatals: CODEX -Arqueologia i Patrimoni, ATICS -Gestió i difusió del Patrimoni, STRATO -Gabinete de Estudios sobre Patrimonio Histórico y Arqueológico, Grupo ARQUEOX -Arqueología y Patrimonio S.L., i un llarg etcètera. El mateix terme evoca una significació de propietat, privatitzant d'aquesta manera una materialitat (i el pseudoconeixement derivat de la mala praxi) que no pot esdevenir part de les possessions de ningú.

El cas concret de casa nostra és especialment interessant, ja que el «patrimoni de Catalunya és tot allò que resta en el nostre territori actual». És la forma perfecta de fer arribar a la gent la idea de l'evolucionisme lineal combinada (paradoxalment) amb el particularisme històric del nostre petit país, sempre obstinat, des del neolític, a ser diferent a causa d'una estranya essència històrico-cultural. Quantes vegades sembla Indíbil, rei ilergeta, un heroi nacional català? I, encara més, Viriat o el Cid representants de la màxima espanyolitat, quantes vegades? És evident que per a la comunitat científica això són aberracions, però malauradament és el missatge que en moltes ocasions, i sota diferents formes, arriba als nostres conciutadans i conciutadanes. Sens dubte, la divulgació és, encara en gran part, hereva de les teories arqueològiques del segle XIX, i no pas del resultat de les investigacions científiques que s'han dut a terme en Arqueologia. Amb honoroses excepcions, és clar, constitueix la manera perfecta d'ocultar al gran públic què és realment l'Arqueologia. A més, des de certs sectors, sembla que existeixi un especial interès en fer de l'Arqueologia una disciplina (que ja no ciència) productora de patrimoni. Una de les conseqüències immediates d'aquest procés és el focus d'atenció en certs «períodes» (emprant terminologia pròpia d'aquest tipus d'Arqueologia) que, per una o altra raó, legitimen l'*status quo* actual i, de la mateixa manera, l'abandó d'altres espais, geogràfics o cronològics, que no són suficientment estètics o políticament interessants com per esdevenir *patrimoni*.

Davant d'això, l'Arqueologia Social s'ha de perfilar com una alternativa a l'actual gestió en la difusió del coneixement generat per les ciències socials (entre les quals, no ho oblidem, es troba l'Arqueologia). Contràriament a la situació actual, creiem que cal explicar bé als museus i als diversos mitjans de divulgació que l'Arqueologia és una ciència, i demostrar-ho quan retornem a la societat el coneixement que hem generat: cal fer veure, per exemple, que en el nostre *territori actual* han viscut i conviscut moltes societats diferents sense ser unes la continuïtat de les altres, per evolucionisme darwinian i/o per una essència persistent en la terra. Cal explicar que allò que anomenen *patrimoni*, que fins ara servia per a justificar la nostra presència i antiguitat, no és de la nostra propietat nacional (en el millor dels casos) o particular (en el pitjor), sinó un registre científic d'interès universal. Un element fonamental en aquest discurs és l'eliminació de qualsevol *motor* de la història que impliqui essències patriòtiques abstractes o determinismes que releguen les ciències socials a disciplines compiladores de dades ja conegudes *a priori*.

Per tot això, és necessari que el coneixement retornat representi íntegrament les diferents investigacions realitzades, tot i ser conscients que haurem d'adequar els resultats obtinguts a la diferència formativa en un aspecte poc publicitat com són les ciències socials. Això significa eliminar el lapse entre l'Acadèmia i el carrer; en un intent que el coneixement que es genera dins l'àmbit científic tingui una difusió plena i ràpida tant a les societats en general com dins l'àmbit de l'ensenyament obligatori. La difusió sovint ha estat criticada des del món universitari i acadèmic per la manca de rigor que han presentat la majoria dels treballs realitzats fins ara, que tenien un objectiu més personal dels mateixos autors que no una voluntat explícita de retornar un coneixement social. Però hem d'acabar amb la idea que aquesta difusió no és més que simplement un tràmit tediós i pesat pel qual s'ha de passar per obtenir un reconeixement social, ja que aquesta ha d'esdevenir la culminació màxima de la tasca investigadora. Així, aquesta difusió hauria d'estar fonamentada en tres àmbits que considerem claus.

El primer és el món educatiu, sobretot l'educació primària i secundària obligatòries. No creiem oportú el manteniment de certs tòpics pseudo-històrics que evoquen realitats fantàstiques i harmonioses: prou de figures d'homes virils, peluts i salvatges, quan parlem de societats que basaven la seva subsistència en la caça i/o la recol·lecció, o de reis i princeses replets d'honor i bondat, a més de grans guerres i herois, explicant els processos històrics que van tenir lloc a l'Europa dels segles XI-XV. No admetem excuses que tenen el seu fonament en la incapacitat dels nens i nenes per entendre explicacions serioses, és menysprear-los i menystenir-nos. Una educació que aportari un coneixement obtingut a través de les ciències socials ha de poder fer entendre la realitat actual evidenciant que les societats no són ni el resultat de segles d'evolució natural ni sistemes independents que es regeixen per normes idealistes que no tenen res a veure amb la situació material. Som conscients que aquest canvi necessitarà d'una certa adaptació per part del professorat actual, però també que aquest procés es pot dur a terme amb personal ben preparat i capaç de crear discursos coherents amb els que proposa l'Arqueologia Social que des d'aquí defensem.

Els museus formen part d'un altre dels camps on la divulgació necessita una urgent revisió. L'actual sistema museístic és un exemple més de la concepció dominant de la història, que hem intentat exposar anteriorment, segons la qual els objectes arqueològics tenen un valor en ells mateixos que els fa dignes de ser exposats per tal que el públic quedi admirat per la sorprenent capacitat d'un seguit de gent que, només pel fet d'haver existit anteriorment a nosaltres, ha de ser tecnològicament inferiors i, per tant, també ho han de ser socialment. Els museus, a més, han aconseguit fer del registre arqueològic una font d'obres d'art ingent allunyades del seu valor característicament científic, que permet al gran nombre de museus occidentals mostrar el resultat de l'esforç de l'individu creatiu que plasma els seus sentiments en la ceràmica per a transportar oli, per crear, així, un magnífic actualisme de l'artista occidental dels darrers segles aplicat a

tota mena d'objectes arqueològics. Aquest plantejament permet reproduir la concepció artística d'aquests materials en el pressupòsit, per al gran públic, que aquests objectes no són testimonis i agents d'un procés històric col·lectiu, sinó fruit de l'aleatorietat i de la imaginació individuals.

Contràriament, la concepció d'un museu que pertoca a l'Arqueologia Social s'acosta molt més a un *museu de la ciència*. Es tracta, bàsicament, de l'exposició que els objectes, maquetes, plànols i d'altres materials continguts en un complex museístic siguin mostrats com a proves d'una investigació que aprofundeix sobre el caràcter dinàmic social de les comunitats humanes i de les causes d'aquest dinamisme. Es tracta, bàsicament, de que la gent que visiti el museu compregui que existeixen unes causes objectives per als processos històrics ben allunyades de la idea que la història es pot explicar des de diferents *angles* a voluntat. Un altre aspecte cabdal dins del món de la divulgació és la publicació de coneixements en forma de llibres, revistes, publicacions audiovisuals, etc. Aquest estil de publicació el podem trobar en altres ciències, considerades molt més *dures* i complexes que la nostra, com pot ser la física, on les investigacions d'alguna de les personalitats més destacades, com Stephen Hawking (HAWKING, 2001; 2005; 2007) surten a la llum per al públic mundial en un llenguatge planer a la vegada que rigorós. Són necessàries publicacions d'aquest abast popular que mantenen la ciència com una activitat viva, alhora que necessària per a la societat.

D'aquest tipus de publicacions se'n podrien beneficiar col·lectius que avui dia pateixen importants i greus problemes, com ara els agricultors i agricultores valencians i valencianes, deslocalitzats i aixafats per un urbanisme agressiu i descontrolat. L'ús de l'Arqueologia Social i del coneixement de les alternatives a aquest model que pot aportar, podria conduir a una resposta coherent i viable respecte a la gestió de l'espai social que ocupen, per ara, aquests agricultors i agricultores. Esmentat ús podria esdevenir l'eina per a fer valer la força de les seves mans

envellides pel treball de la terra i l'aigua davant l'espiral destructiva a la qual es veuen sotmeses. Només quan siguem capaços i capaces d'actuar en aquest sentit, l'Arqueologia Social i científica serà coneguda i reconeguda com a necessària per tota i totes les societats.

Conclusions

Per acabar, doncs, podem resumir que allò que aquí es planteja és una forma determinada de comprendre i practicar l'arqueologia. Prenent com a punt de partida la pregunta bàsica a propòsit de la utilitat de l'arqueologia, hem iniciat una reflexió que de ben segur no acabarà amb aquest article. Així doncs, considerem que l'arqueologia és una ciència social que té per objecte d'estudi la materialitat social observable i per objecte de coneixement els processos de canvi social de les comunitats humanes. Ens sabem participants de societats que ultrapassen amplíssimament el nostre àmbit acadèmic i, per tant, entenem que formem part d'un procés productiu global en el qual la nostra funció és proporcionar la investigació i divulgació del coneixement que ens pertoca. Això ens obliga a una praxi compromesa amb tota i totes les societats, en la que caldrà trencar el tòpic il·lustrat pel qual nosaltres (l'acadèmia) formem la societat, i entenguem que la nostra tasca consisteix en proporcionar les eines per a que les societats, de les quals no en som una part separada, assolixin un coneixement objectiu de la realitat econòmica i política, social, passada i present, de les causes i efectes dels canvis i continuïtats que operem en el temps, per copsar que la realitat actual ni és l'única possible, ni és el final d'un procés irreversible, inalterable.

Sota aquesta reflexió inicial, hem passat a analitzar la necessitat d'una arqueologia veritablement científica orientada a satisfer necessitats socials de coneixement i hem esclarit que, des del nostre punt de vista, això tan sols pot passar per una aproximació materialista històrica, amb un èmfasi especial en la dialèctica. Ja hem exposat, que només d'aquesta manera es poden generar coneixements objectius veritablement útils per a tothom en no ser fàcilment manipulables per als interessos de molt pocs. És per això també que

ens hem atrevit a criticar l'actual model d'arqueologia privada i de gestió del patrimoni, un terme que, com ja hem explicat, representa l'apropiació individual o col·lectiva dels contextos arqueològics amb intencions extracientífiques, que es contraposa completament al servei que hauria de realitzar l'arqueologia social.

Així mateix, no ens cansarem d'insistir en cap moment que sense un retorn a la societat dels coneixements generats, la nostra feina no té sentit. Caldrà, doncs, que entre totes i tots realitzem els esforços que hem reclamat per a exportar la Ciència (en majúscules) fora de l'acadèmia i involucrar-hi la societat mitjançant publicacions divulgatives, revisions dels llibres de text d'escoles i d'instituts, millorant els museus i l'accés a les investigacions realitzades en els jaciments, tot allunyant-nos sempre de la comercialització de la informació. La informació objectiva que concerneix la vida de les societats i dels individus al seu interior, si no esdevé un bé comú, representa l'ocultació de la realitat d'uns als altres. Representa l'engany i la mentida, mai la ciència.

Notes

¹ Amb el suport de la Universitat Autònoma de Barcelona

² Entenem per mode de producció la definició donada per Estévez, Vila, Terradas, Piqué, Taulé, Gibaja i Ruiz en el *Boletín de Antropología Americana*, N°33, p.6: "El modo de Producción se define como una particular articulación de las Relaciones sociales de producción y reproducción determinada por una contradicción principal específica"

³ Respecte aquest terme utilitzem la definició feta per Castro, Chapman, Gili, Lull, Micó, Rihuete, Risch i Sanahuja en la publicació *Complutum Extra*, N°6, p.42: "materialidad social, término en el cual incluimos las manifestaciones físicas concernientes a las tres condiciones objetivas de la vida social: mujeres, hombres y mundo de los objetos"

⁴ Objecte de treball+força de treball+mitjans de producció=producció, creiem que és vàlid per a totes les tasques de les nostres societats.

Bibliografia

BARCELÓ, J.A. (1996): *La inutilidad de la Arqueología*, [recurs digital]

<http://antalya.uab.es/prehistoria/Barcelo/inutilidadDeArqueologia.html>

BARCELÓ, J.A. (1998): *Vertader o fals? La necessitat de la filosofia en l'Arqueologia*, Cota Zero, 14, pp.30-40, Barcelona

BARCELÓ, J.A. (1999): *De la "inutilitat" del passat a la "comoditat" del present. La rendibilitat de les ciències socials en el segle XXI*, Digit-HUM Revista digital d'humanitats, Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona

BARCELÓ, J.A. (2000): *Causalidad en Arqueología y Ciencias sociales*, [recurs digital] <http://antalya.uab.cat/prehistoria/Barcelo/CausalidadArqCieSoc.html>

BARCELÓ, J.A. (2007): *Arqueología y estadística: Introducción al estudio de la variabilidad de las evidencias arqueológicas*, Servei de publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra

BARCELÓ, J.A. et alii (2006): *Análisis etnoarqueológico del valor social del producto en sociedades cazadoras-recolectoras*, *Etnoarqueología de la Prehistoria: más allá de la analogía*, Treballs d'Etnoarqueologia, 6, Departament d'Arqueologia i Antropologia de la Institució Milà i Fontanals (CSIC), Barcelona

BATE, L.F. (1977): *Arqueología y materialismo histórico*, Ediciones de Cultura Popular, México

BATE, L.F. (1982): *Hacia una cuantificación de las fuerzas productivas en arqueología*, *Teorías, métodos y técnicas en arqueología*, Instituto Panamericano de Geografía e Historia, México D.F.

BATE, L.F. (1998): *El proceso de investigación en Arqueología*, Crítica, Barcelona

BATE, L.F. (2007): *Teorías y métodos en Arqueología ¿Crítica o proponer?*, *Boletín*

Electrónico Arqueología y Marxismo, Ediciones Las Armas de la Crítica, pp.105-115

BATE, L.F. (2007b): *Notas sobre el materialismo histórico en el proceso de investigación arqueológica*, *Boletín Electrónico Arqueología y Marxismo*, Ediciones Las Armas de la Crítica, pp.116-143

BATE, L.F. i TERRAZAS, A. (2002): *Sobre el modo de producción en sociedades pretribales*, *Revista Atlántica-Mediterránea de Prehistoria y Arqueología social*, V

CASTRO, P.; CHAPMAN, R.; GILI, S.; LULL, V.; MICÓ, R.; RIHUETE, C.; RISCH, R. i SANAHUJA, M^a.E. (1996): *Teoría de las prácticas sociales*, *Complutum Extra*, 6 (II), pp.35-48, Madrid

CASTRO, P.; ESCORIZA, T. i SANAHUJA, M. (2002): *Trabajo y Espacios Sociales en el ámbito doméstico. Producción y prácticas sociales en una unidad doméstica de la prehistoria de Mallorca*, *Scripta Nova*, 119, Universidad de Barcelona, Barcelona

CASTRO, P. et alii (1998): *Aguas project: paleoclimatic reconstruction and the dynamics of human settlement and land-use in the area of the middle Aguas (Almería), in the south-east of the Iberian Peninsula*. Luxembourg: Office for Oficial Publications of the European Communities.

CASTRO, P. et alii (1998): *Teoría de la producción de la vida social: un análisis de los mecanismos de explotación en el sudeste peninsular (c. 3000-1550 cal ANE)*, *Boletín de Antropología Americana*, 33, p. 25-77

CASTRO, P. i ESCORIZA, T. (2006): *Trabajo y sociedad en Arqueología. Producciones y relaciones versus orígenes y desigualdades*, *Revista Atlántica- Mediterránea de Prehistoria y Arqueología Social*, 7, pp.131-147

CHOMSKY, N. (1968): *L'objectivitat i el pensament liberal*, Empúries, Barcelona

- COLOMER, L.; GONZÁLEZ, P.; MUNT, S. i PICAZO, M.** (1999): *Arqueología y teoría feminista. Estudios sobre mujeres y cultura material en Arqueología*, Icaria, Barcelona
- ESCORIZA, T.** (2002): *Mujeres, arqueología y violencia patriarcal, Violencia y Género (M.T. López Beltrán, M.J. Jiménez Tomé y E.M. Gil Benítez (eds))*, Centro de Ediciones de la Diputación Provincial de Málaga, pp.59-74, Málaga
- ESTEVEZ, J.; VILA, A.; TERRADAS, X.; PIQUÉ, R.; TAULÉ, M.; GIBAJA, J. i RUIZ, G.** (1988): *Cazar o no cazar ¿Es esa la cuestión?*, *Boletín de Antropología americana*, 33, pp.5-24
- FERNANDEZ, V.** (2005): *Una Arqueología crítica*, Crítica, Barcelona
- GÁNDARA, M.** (1993): *El análisis de posiciones teóricas: aplicaciones a la arqueología social*, *Boletín de antropología americana*, 27, pp.5-20.
- GASSIOT, E. i PALOMAR, B.** (2000): *Arqueología de la praxis: Información histórica de la acción social. El caso de la Unión de Cooperativas Agropecuarias de Mirafior, Nicaragua*, *Complutum*, 11, pp.87-99
- GÓMEZ, R. i NEGRE, J.** (2008): *Integració de mètodes quantitativs als estudis de territori: anàlisi estadística multivariant*, *Estrat Crític*, 2, pp.
- HAWKING, S.** (2001): *El universo en una cáscara de nuez*, Crítica, Barcelona
- HAWKING, S.** (2005): *Brevísima historia del tiempo*, Crítica, Barcelona
- HAWKING, S.** (2007): *La teoría del todo*, Debate, Barcelona
- LULL, V.** (2007): *Los objetos distinguidos. La Arqueología como excusa*, Bellaterra, Barcelona
- LULL, V. i MICÓ, R.** (1997): *Apuntes de teoría arqueológica I. Los enfoques tradicionales: Las arqueologías evolucionistas e histórico-culturales*, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, pp.17-128
- LULL, V. i MICÓ, R.** (1998): *Teoría arqueológica II. La arqueología procesual*, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 8, pp. 61-78.
- LULL, V. i MICÓ, R.** (2001): *Teoría arqueológica III. Las primeras arqueologías posprocesuales*, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 11, pp. 21-41.
- LULL, V. i MICÓ, R.** (2007): *Arqueología del origen del estado: las teorías*, Bellaterra, Barcelona
- MENASANCH, M.** (2003): *Secuencias de cambio social en una región mediterránea. Análisis arqueológico de la depresión de Vera (Almería) entre los siglos V y XI*, B.A.R. Int.Ser., 1132, Oxford
- MENASANCH, M.** (2005): *Los "poblados de altura": centros de los nuevos espacios sociales en el sudeste peninsular (siglos V-VIII)*, VI Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica : les ciutats tardoantigues d'Hispania, cristianització i topografia. València, 8, 9 i 10 de maig de 2003, pp.375-384, València
- ORTON, C.** (1980): *Mathematics in Archaeology*, Collins, Londres
- POLITIS, G.** (2003): *The theoretical landscape and the methodological development of Archaeology in Latin America*, *Latin American Antiquity*, 14(2), pp.115-'D0 142.
- RISCH, R. i MENASANCH, M.** (2003): *L'estudi dels espais socials: teoria i pràctica de la prospecció arqueològica*, [recurs digital], <http://antalya.uab.es/prehistoria/PREHISTORIA%20ACTIVA/PREACT.htm>
- SANCHEZ-PÉREZ, J.E.** (1991): *Espacio, economía y sociedad*, Siglo XXI, Barcelona
- SHENNAN, S.** (1997): *Quantifying Archaeology (2a edició)*, Edinburgh University Press, Edimburg
- TRIGGER, B.G.** (1992): *Historia del pensamiento arqueológico*, Crítica, Barcelona
- VILA, A.** (2002): *Viajando hacia nosotras*, *Revista Atlántica-Mediterránea de Prehistoria y Arqueología social*, 5, pp.325-342